TOLKNING AV JEG OG DU

AV STEIN WIVESTAD

I en artikkel i *NPT* 2/92, s. 82–84 om tolkning av Martin Bubers *Jeg og Du* stilte jeg spørsmål ved moderne forståelse av Bubers grunnord. I *NPT* 5/92, s. 277–279 forsvarte Reidar Myhre sin fremstilling i læreboka *Grunnlinjer i pedagogikkens historie* Men han unnlot å drøfte det som virkelig er problematisk: Lærebokas fremstilling av jeg–det og jeg–du følger ikke opp Bubers Gud-sentrerte virkelighetsforståelse. Den får ikke fram at Buber beskriver jeg'et som person annerledes enn oppfatninger med menneskesentrert virkelighetsforståelse. Den tar ikke hensyn til Bubers spesielle bruk av begrepet forhold, Beziehung. Den beskriver du-forholdet som en holdning i individet. Den retter en «ideal fordring» til individet, mens Buber gir en ontologisk beskrivelse av hva som gjør mennesket til menneske.

Mitt eksempel på moderne tolkning av Buber var knyttet til «amerikansk selvrealiseringspedagogikk», uten at dette begrepet ble nærmere presisert. Myhre (1988 s. 166, 185–186 og 188) nevner Buber som inspirator for amerikansk humanistisk psykologi, og sier litt om hva Buber *tilførte* amerikansk pedagogikk *generelt*, bl.a. at han hadde front mot «ekstrem individualisme» og «konformistisk tilpasningsideologi». Utsagnene er abstrakt formulert, og leseren får lite hjelp til å forstå hva som er *forskjellen* på Buber og amerikansk «personpedagogikk» (Myhre 1988, s. 231–235), eller «selvrealiseringspedagogikk», som jeg har kalt det. Kommentarer er altså *ikke* «overflødig» (Myhre 1992).

ROGERS OG BUBER

Carl Rogers, en av pionerene innen humanistisk psykologi og selvrealiseringspedagogikk, er opptatt av at terapeuter og lærere bør ta utgangspunkt i individets tanker og følelser. Han forutsetter at alle har en grunnleggende natur som er pålitelig (Wivestad 1992 a, s. 57). Hovedsaken blir derfor å hjelpe den enkelte til å tenke og handle konstruktivt ut fra det dypeste i seg selv, eller som Rogers selv sier det i en dialog med Buber i 1957, «release what is most basic in the individual, that it will be constructive» (Friedman 1988, s. 170). For Rogers er det individet, subjektet, som danner det faste punkt, og utgangspunktet for forbedringer. Rogers virkelighetsforståelse er subjekt-sentrert.

Første utgave av Bubers *Ich und Du* kom ut i 1923. I et etterord skrevet i 1957, kritiserer han anskuelser som bygger på hans jeg–du filosofi, men som likevel ikke har forstått kjernen i den. Han karakteriserer slik tenkning som «Anschauungen . . . denen jedoch mein wesentlichstes Anliegen, die enge Verbundenheit der Beziehung zu Gott mit der Beziehung zum Mitmenschen, nicht in seiner zentralen Bedeutung aufgegangen ist.» (Buber 1966, s. 145–146).

Buber vektlegger sammenhengen mellom forholdet til Gud og forholdet til medmennesker. Myhre synes derimot å være opptatt av å skille ut det menneskelige, det humant-

pedagogiske, fra det religiøse (Myhre 1992, s. 278–279). Og i lærebokas fremstilling av grunnordene er det subjektet som står i sentrum (Myhre 1988, s. 162–164).

SUBJEKT OG SUBJEKTIVITET

Myhre omtaler «jeg'et» i begge grunnordene som «subjekt». Jeg–det innebærer at subjektet står overfor et objekt, mens jeg–du innebærer at to likeverdige subjekter står overfor hverandre (Myhre 1988, s. 162). Buber skiller derimot mellom jeg som subjekt («egenvesen» eller individ) i grunnordet jeg–det og jeg som subjektivitet (person) i grunnordet jeg–du (Buber 1967 s. 61–64, 1962 s. 120–122). Disse begreps-nyansene har Myhre ignorert. Det er kanskje derfor han feiltolker Bubers utsagn: das Ich «ist . . . zwiefältig» (Buber 1962 s. 80), og oversetter det med at jeg'et «kan . . . forholde seg på to måter.» (Myhre 1992 s. 279). Buber taler om to forskjellige jeg, eller om «det menneskeliges to poler» (Buber 1967 s. 63). Men når jeg tolket dette som «et splittet jeg» (Wivestad 1992 b, s. 84), tok jeg kanskje for hardt i?

> Das Ich des Grundworts Ich–Du ist ein andres als das des Grundworts Ich–Es.
>
> Das Ich des Grundworts Ich–Es erscheint als Eigenwesen und wird sich bewusst als Subjekt (des Erfahrens und Gebrauchens).
>
> Das Ich des Grundworts Ich–Du erscheint als Person und wird sich bewusst als Subjektivität (ohne abhängigen Genetiv). (Buber 1962 s. 120).

Forsøk på tolkning: Det enkelte menneske lever for det meste som «egenvesen», med seg selv i sentrum av en relativt ordnet og tilforlatelig det-verden. Mennesket blir seg selv bevisst i denne det-verdenen som et «erfarings- og brukssubjekt», et erfarende og brukende subjekt. Det gjør erfaringer slik at det kan håndtere natur og medmennesker og dermed «opprettholde, lette og forsyne menneskets liv.» «Hensikten med erfaring og bruk er «livet», det vil si en dødsprosess som varer et menneskes levetid.» (Buber 1967 s. 37 og 61). I jeg–det holdningen er det jeg som er det faste utgangspunkt og mål. I den grad jeg mister kontakt med du-verdenen, blir jeg'et fremmedgjort. Jeg blir et «troll» (Buber 1967 s. 60) som er meg selv nok. Egenvesenet, subjektet, i all dets individualitet er altså ikke pålitelig. Personen, det egentlig menneskelige, blir derimot seg selv bevisst som (ren) subjektivitet. Det er ikke jeg og mine behov og lengsler som står i sentrum. Hovedsaken blir det som skjer *mellom* jeg og du. Jeg er ikke lenger meg selv nok. «Følelser 'har' vi. Kjærligheten skjer. . . . Den er *mellom* Jeg og Du.» (Buber 1967 s. 16).

ATSKILLELSE OG FORHOLD

Myhre kaller bindestreken både i jeg–du og jeg–det for relasjon eller forhold. Det er da nærliggende å slutte at det er samme slags forbindelse mellom jeg og du som mellom jeg og det. Buber bruker i *Jeg og Du* begrepet forhold, Beziehung, bare om jeg–du. Jeg–du er «det hellige grunnord». Jeg –det er «atskillelsens ord». Det-verdenen konstitueres gjennom definisjoner, avgrensninger. Du-verdenen konstitueres ved å leve i forholdet (Buber 1967 s. 6, 11 og 24).

> Egenvesenet fremtrer idet det skiller seg ut fra andre egenvesener.
>
> Personen fremtrer idet den trer i forhold til andre personer.
>
> Hensikten med å skille seg ut er å erfare og bruke . . .
>
> Forholdets hensikt er . . . Du'ets berøring. For gjennom berøringen med ethvert Du, rører et pust av det evige liv ved oss. (Buber 1967 s. 61).

Buber synes å bruke «forholdets verden» (1967 s. 7 og 8) synonymt med «Du'ets rike» (s. 6) og «Du-verdenen» (s. 34 og 41). Bare du-forholdet er «et virkelig forhold» (s. 103). Det ville derfor være inkonsistent å bruke uttrykket jeg–det-forholdet, Ich–Es-Beziehung. Jeg har ikke funnet noen slike eksempler i *Jeg og Du*. Derimot omtaler Buber både jeg–det og jeg–du som holdning, Haltung (Buber 1967 s. 5, 1962 s. 79). Det avledede ordet Verhältnis brukes bl.a. i uttrykket «Das Grundverhältnis des Menschen zur Eswelt . . .» (Buber 1962 s. 102). Det bør kanskje heller oversettes med grunnholdning enn med «grunnforhold»? (Buber 1967 s. 37).

Myhre antyder at jeg motsier meg selv med setningen «Buber har ikke noe skarpt skille i forholdet til mennesker og ting.» (Myhre 1992 s. 278). Det jeg sier imot, er Myhres unyanserte bruk av begrepet forhold, som bl.a. fører til at han tolker skillet mellom «den levende du-verdenen som er helt annerledes enn det-verdenen, de tinglige sammenhengene» (Bollnow 1959 s. 88–89, min overs.), som et skille mellom forhold til mennesker og «forholdet til tingene» (Myhre 1992 s. 279).

Her gjelder det mer enn filologiske «detaljer» (Myhre 1992). Poenget mitt er at skillet mellom det-verdenen og du-verdenen ikke går mellom ting og mennesker, men mellom atskillelse og forhold. Buber gir en rekke eksempler på at ting som vanligvis tilhører det-verdenen, f.eks. et tre, et kunstverk, en katt, kan bli nærværende på en slik måte at jeg trer inn i et forhold (Buber 1967 s. 8–10, 12 og 92–94). Myhre (1988 s. 163) er inne på dette når han sier at «det gis også en art gjensidighet med naturen og kulturverdiene.» Forhold innebærer gjensidighet mellom jeg og du, men ikke nødvendigvis likhet eller likeverd. Buber avviser kontant Rogers forsøk på å knytte jeg–du-forholdet eksklusivt til en situasjon hvor partene er på samme nivå eller har samme autoritet (Friedman 1988 s. 159–163). Og hvis partene i forholdet alltid skulle være likeverdige, hvordan kan da Buber tale om forhold mellom mennesket og det evige Du, Gud?

En konklusjon i Myhres fremstilling er at vi bør oppføre oss annerledes overfor medmennesker enn overfor naturen. Det er ofte denne konklusjonen studenter bruker i overflatisk kritikk av behaviorismen: Medmennesker er «prinsipielt likeverdige» subjekter. «Den ene bør aldri anse den andre som objekt . . .» (Myhre 1988 s. 168). Den siste setningen er etter min mening uholdbar både ontologisk og etisk. Vi verken kan eller bør i et hvert tilfelle la være å observere og bruke våre medmennesker. Jeg har bl.a. vist til at Buber legitimerer både næringslivets bruk av og statens makt over mennesker, til en viss grense (Wivestad 1992 b). Buber hevder klart at vi ikke *kan* unngå «at ethvert Du i vår verden må bli til Det. . . . Selv kjærligheten kan ikke forbli i det umiddelbare forhold. Den varer ved, men i en veksling mellom aktualitet og latens.» (Buber 1967 s. 18).

LATENS OG AKTUALITET

Begrepene latens og aktualitet, anskuelig som puppe og sommerfugl, er etter min mening nøkkelbegreper for forståelse av hvordan Buber både skiller og skaper forbindelse mellom jeg–det og jeg–du.

Latente holdninger i det-verdenen kan aktualiseres i forhold mellom jeg og du. Forhold, Beziehung, f.eks. mellom to arbeidskamerater, blir av Buber eksklusivt knyttet til det aktuelle, til situasjoner hvor partene står overfor hverandre her og nå, og hvor det foregår noe *mellom* partene. Han er klar over at han dermed avviker fra bruksmåten i dagligspråket, hvor et «kameratslig forhold» også kan omfatte varige «sinnstilstander» (holdninger) og «rent individualpsykiske prosesser, slik som erindringen om den fraværende kamerat.» (Buber 1962 s. 272, min overs.).

Et forhold mellom jeg og du (aktualitetssituasjonen) er kortvarig, men gir en livgivende strøm inn i den varige det-verdenen (latens-tilstanden). I det-verdenen er det latente muligheter for nye forhold. «Du *må* . . . blir til et Det. . . . Det *kan* bli til et Du.» Forhold kan ikke sikres, og vi har ingen forskrift eller teknikk som garanterer at forhold aktualiseres. Det som hindrer at vekslingen mellom du og det opphører og at bevegelsen stanser i latensen, i det-verdenen, er det evige Du. «Bare ett Du opphører etter sitt vesen aldri å være Du for oss.» (Buber 1967 s. 33–34, 52, 62, 74 og 94–96).

Myhre nevner ikke begrepene latens og aktualitet, og har heller ikke beskrevet den fruktbare *vekslingen* mellom jeg–det og jeg–du. Han hevder at «det enkelte menneske til stadighet lever i *spenningen* mellom disse to måter å forholde seg til tilværelsen på.» (Myhre 1992 s. 278, min understr.). Jeg tolker det slik at Myhres skille mellom de to måtene subjektet kan forholde seg på,

egentlig er et skille mellom to holdninger *innenfor det-verdenen:* Den første har slått seg til ro i det-verdenen. Den andre har latente muligheter til forhold. Subjektet lever i spenningen mellom det å nøye seg med hensiktsmessig utforsking og behandling av objekter, og vilje til å «forstå den annens egenart» i «samvær, samtale og gjensidig påvirkning» (Myhre 1988 s. 162).

Vilje til forhold er for Buber en nødvendig, men ikke tilstrekkelig betingelse for aktualiseringen av et forhold. «Det fri menneske . . . må ofre sin lille vilje, som er ufri og regjeres av ting og drifter, for sin store» vilje. «Ved hver korsvei» bør man fornye beslutningen om «å gå til sin bestemmelse». En slik «omvendelse» er et «vågestykke». Den innebærer «en oppgivelse . . . av den falske selvhevdelsestrang», ønsket om å sikre seg selv gjennom «målsetting og utpønsking av midler» (Buber 1967 s. 58–59 og 75). Vi bør mobilisere vilje til forhold. Likevel er forholdsvilje og bestrebelser ikke tilstrekkelig. Jeg–du-forholdet skjer «av vilje og av nåde på én gang.» (Buber 1967 s. 9, 12 og 73). «I hver forholdsakt, gjennom alt som blir nærværende for oss, ser vi henimot den ytterste kjortelflik av det evige Du.» (Buber 1967 s. 97).

JEG OG DU

Myhre fremstiller Bubers grunnord jeg–det og jeg–du som to holdninger i subjektet, i det enkelte menneske. Subjektet kan innta en beregnende eller forstående holdning.

Subjektet formanes til aldri å prøve å beregne og bruke sine likeverdige medsubjekter. Det er subjektet som står i sentrum.

I Bubers bok om *Jeg og Du* har subjektet underordnet betydning. Buber fremhever det i jeg'et som kan gå ut over seg selv og tre inn i forhold til natur, til «de overleverte ord fra en mester som er død for årtusener siden», til kunst og til medmennesker. I etterordet fra 1957 skildrer han hvordan disse ulike typer av forhold kan ses i sammenheng, som deler av porten til det evige Du, «vår tilværelses grunn og mening» (Buber 1966 s. 150 og 158, min overs.). Derfor skjelner han mellom individ og person, subjekt og subjektivitet, mellom latente holdninger i det enkelte subjekt og aktuelle forhold hvor personen som subjektivitet møter du'et. Skillet er ontologisk, og henger sammen med at subjektets holdning (vilje) ikke er tilstrekkelig verken til å opprette eller fastholde forhold. Forhold er kortvarige. Vanligvis beregner og bruker vi våre medmennesker. Skribenten beregner sitt publikum og bruker fagfolk som referanse for å underbygge påstander. All erfaring og bruk, all formålsbestemt håndtering av ting og mennesker, f.eks. analyse og fremstilling av tekster, innebærer jeg–det holdning. Men hvis tekster blir nærværende og levende, kan vi bli rystet og inspirert til *fruktbar* erfaring og bruk. I vekslingen mellom forhold og atskillelse blir vi tilført kraft fra livets kilde. Med den «der skapes lys om land» (Grundtvig). Med den kan også livet i det-verdenen få en meningsfylt bestemmelse. «Å være seg selv, er . . . over alt å møde / med Mesters mening til uthengsskilt.» (Ibsen 1952 s. 468).

LITTERATUR

Bollnow, O. F. (1959). *Existenzphilosophie und Pädagogik.* Stuttgart: Kohlhammer Verlag.

Buber, M. (1962). *Werke.* Bd. 1. München: Kösel-Verlag.

Buber, M. (1966). Nachwort. S. 145–160 i M. Buber, *Ich und Du.* Köln: Jakob Hegner.

Buber, M. (1967). *Jeg og Du.* (Oversatt av H. Wergeland). Oslo: Cappelen.

Friedman, M. (red.). (1988). Dialogue between Martin Buber and Carl R. Rogers. Appendix, s. 156–174 i M. Buber, *The knowledge of man. Selected essays.* Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International.

Ibsen, H. (1952). Peer Gynt. I *Samlede verker,* bd. 2, Oslo: Gyldendal.

Myhre, R. (1988). *Grunnlinjer i pedagogikkens historie.* Oslo: Gyldendal.

Myhre, R. (1992). Om tolkningen av Martin Buber. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift,* 76, s. 277–280.

Wivestad, S. (1992a). Menneskesyn i nyere pedagogiske retninger. S. 47–65 i *Norsk Lærerakademi's Årsskrift 1991/92.* Bergen: NLA-forlaget.

Wivestad, S. (1992b). Tolkning av Martin Buber: Jeg og Du. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift,* 76, s. 82–84.